

Певну інакшість творів про війну Б. Лепкого, написаних після літа 1917 р., пов'язуємо з перебуванням письменника в Галичині та в таборі "збігців" у м. Гмінд (про нього написала книжку "Непоборні" К. Гриневичева). І там, і там він бачив страшні бідування, численні людські жертви, а в рідному краї ще й справжню руїну. Відтоді в ньому настали деякі світоглядно-творчі зміни. Для Лепкого з літа 1917 почався час більш реального погляду на події війни та предметнішого малювання її наслідків. В його поезії озивається "справжній крик розпуки" (В. Лев) при вигляді спустошеної і обливою кров'ю ("В церкві", липень 1917). Чуті на батьківщині розповіді втікачів-селян із терену бойових дій переповнюють життєвим трагізмом і героїкою його твори "Намова" і "Батько та син", спричиняються до фабульності віршових текстів.

Роки великого національного зриву окрилили Лепкого надіями на виборення незалежної і суверенної України. Однак із програшем визвольних змагань нашого народу поет не тратив надії на майбутнє нове життя батьківщини державною.

Використана література:

1. Цит. За кн.: Лев Василь. Богдан Лепкий. - Життя і творчість. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1976.
2. Лепкий Богдан. Твори. - Т.1. - К., 1997.
3. Ільницький Микола. Поети "Молодої музи". - УМЛШ. - 1990. - № 4.
4. Ільницький Микола. Богдан Лепкий (1872-1941) // Історія української літератури ХХ століття / Книга перша. - К., 1993.

Чернова І.П.

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ В. ПЕРЕТЦА В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ "СЕМІНАРІО З ФІЛОЛОГІЇ"

В сучасному літературознавстві до цього часу ще нема комплексного дослідження методологічних засад Володимира Перетца, належним чином не вивчено і не поціновано його внесок у вивчення давньої української літератури, а тим часом складно знайти більш-менш поважне літературознавче дослідження, в якому б не було посилань на праці В. Перетца. Поодинокі згадки про вченого зустрічаємо в періодиці переважно до його ювілейних дат, зокрема це статті Я. Дзири (Український історичний журнал.-1970.- № 1.), Л. Махновця (Рад. літературознавство. - 1970.- №1.), Д. Штогриня (у збірнику "125 років київської української академічної традиції. 1861-198" за ред. Марка Антоновича. - Нью-Йорк, 1993), Т. Щербань (Слово і час. - 1995. - № 1). Згадується наукова та педагогічна діяльність В. Перетца в "Матеріалах до вивчення історії української літератури" (1959). З сучасних позицій робить спробу осмислити методологічні здобутки вченого М. Наєнко в праці "Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції" (1997, 2000).

На початку ХХ століття в українському літературознавстві почала формуватися філологічна школа. Не випадково час її становлення співпав з виникненням

модернізму в українській літературі. Свою філологічну методологію, підтверджену практичною діяльністю, створив і обґрунтував Володимир Перетц, поклавши її в основу вивчення пам'яток давньої літератури. Таким чином в українському літературознавстві сформувався новий, незаангажований соціальними критеріями філологічний метод, в наслідок зацікавленості яким виникла ціла наукова школа. Важливо те, що В. Перетц, розроблюючи свій метод, не виключав з-поза уваги інших наукових підходів, якщо ті могли дати бажаний результат.

Володимир Перетц реалізував себе у двох напрямках наукової діяльності – в методології літератури та в дослідженні давньої української літератури.

З метою практичного впровадження філологічного методу В. Перетц організував “Семінарії російської філології” (1904–1914 рр.) при Київському університеті. Очевидно, що словосполучення “російська філологія” у назві “Семінарію” було не принциповим, а вимушеним з огляду на тогочасну політичну ситуацію, бо ж семінаристи разом з Перетцом досліджували переважно давньоукраїнські пам'ятки і переконливо доводили їх українське походження. Свої теоретичні висновки учений представив у працях “Из лекций по методологии истории русской литературы” (1912, 1914 рр.) та “Краткий очерк методологии истории русской литературы” (1922), у центрі уваги яких постали проблеми методології й теорії літератури як феномена естетики. Праця В. Перетца “Из лекций по методологии истории русской литературы” стала першою декларацією філологізму як нового методологічного напрямку в літературознавстві. В. Перетцу вдалося виховати цілу когорту вчених, більшість з них досягла значних наукових успіхів. Учасниками “Семінарію російської філології” В. Перетца були В. Адріанова-Перетц, А. Багрій, С. Балухатий, Л. Білецький, С. Гаєвський, М. Гудзій, М. Драй-Хмара, К. Копержинський, брати Маслови, І. Огієнко, І. Фетисов та ін.

Діяльність В. Перетца на посаді професора Київського університету знаменувала собою новий етап у розвитку літературознавчої думки. В. Перетц звертається до історії розвитку української літератури, викладання якої на той час було заборонене владою. Уже попередник В. Перетца проф. Владимиров виділив київський період (XI–XII ст.) давньої літератури в окремий курс історії літератури, відмінний від літератури суто московської. В. Перетц пішов далі: він приєднав київський період до історії українського письменства середньої доби (IV–VIII ст.) як органічний початок останньої. Леонід Білецький наголошував на важливості цього факту, адже “студентство історично-філологічного факультету київського університету вперше почуло історію розвитку українського письменства”. Московську ж давню літературу В. Перетц читав як другу галузь, що теж вийшла з київської доби, але у своєму розвитку пішла відмінним шляхом [1, С. 235].

В. Перетц розумів історію розвитку літератури як цілісний процес і вважав, що для її історика не може бути чогось головного і чогось другорядного, чим би можна було знехтувати. Він твердив: “Для історика нічого не зникає безслідно, навіть найслабші і незначні на перший погляд твори: з погляду літературної еволюції всі

різновиди літературної творчості мають значення як показники етапів розвитку з одного боку – майстерності авторів, з іншого – смаків і запитів споживачів пам'яток словесної творчості. Література – не випадковий продукт гри, вона є фактом соціального життя і для її історика нема творів “гірших” і “кращих” в розумінні естетичному, а є лише такі, що більше чи менше ясно відображують моменти літературного розвитку. І з цього погляду для історика набуває важливого значення роль “другорядних” письменників” [6, С. 21]. Учений стверджував, що будь-яке значиме явище в історії літератури є результатом наступництва в розвитку спільних мотивів. В. Перетц підкреслював, що “кожна епоха має свої характерні особливості, прикмети і категорії для оцінювання. Історичний погляд на словесну творчість привчає нас мислити, що події, як у житті, так і в літературі не виникають “раптом”, з нічого, за помахом чарівної палички, і що тільки те тривке, що лягає в життя народу низкою послідовних нашарувань” [6, С. 38]. Саме виходячи з цієї позиції, учений вважав, що результати історичного методу в дослідженні фактів життя дають й історикам літератури опорні пункти в його роботі [6, С. 38].

В. Перетц прагнув до об'єктивного, всебічного дослідження літературних пам'яток, підкреслюючи, що універсального методу нема, натомість є різні методи, які ми обираємо відповідно до поставлених завдань і якісних ознак досліджуваного матеріалу [6, С. 8]. В “Кратком очерке методологии истории русской литературы” В. Перетц дав ґрунтовну характеристику існуючих методів аналізу вивчення історії літератури.

Першість серед методів дослідження історії літератури Володимир Перетц віддавав історичному методу, відзначаючи його можливість систематично і хронологічно-послідовно вивчати словесну творчість на фоні історичних подій, у зв'язку з якими рухається і розвивається література. Учений бачив можливим завдяки історичному методу пояснити генетичне походження одного явища з іншого. В. Перетц критично оцінює біографічний та культурно-історичний методи, однак не заперечує можливість використання в аналізі літературного явища їх окремих прийомів. В. Перетц, характеризуючи естопсихологічний метод Еннекена, поцінував думку вченого про “необхідність і наявність двосторонньої роботи при творенні і русі літератури: роботи автора і середовища, що читає його витвір” [6, С. 45].

Погоджуючись із можливостями та значенням історично-порівняльного методу в дослідженні літератури, В. Перетц висуває високі вимоги до дослідника – цей метод вимагає великої ерудиції, начитаності в літературах Заходу і Сходу, і, звичайно ж, знання іноземних мов.

В. Перетц також відзначав важливість еволюційного методу, окремі питання якого у свій час розглядав О. Веселовський. В. Перетц підкреслював, що боротьба традиції (тобто успадкованого від попередніх поколінь) і особистого починання є головним рушієм літературної еволюції. Однак учений цілком слушно вважав, що побудові історії літератури за принципом еволюції повинна передувати підготовка, аналітичне опрацювання матеріалу, що здійснюється завдяки філологічному методу.

За визначенням В. Перетца, суть філологічного методу полягає в детальному і всебічному вивченні пам'ятки літератури щодо її мови, способу передачі, походження, часу і місця виникнення, способу проникнення ззовні в давнє літературне середовище. Спочатку літературний твір вивчається окремо в усіх його деталях і відмінностях, списках і виданнях. Згодом – у співставленні з іншими пам'ятками літератури, що належать тій чи спорідненій літературній традиції, або ж, хоч і чужій традиції, однак пов'язаній з тією, що вивчається, низкою культурно-історичних відносин [6, С. 52]. Вивчаючи пам'ятку давньої літератури, наголошував учений, не обійтись без залучення таких допоміжних дисциплін, як бібліографія, палеографія, історія мови, хронологія, біографія автора, історія, історія мистецтв, історія античних слов'янських та західноєвропейських літератур. Дослідження літературного твору, за методологією В. Перетца, мало такі етапи: критика тексту, аналіз помилок і їхнього значення, встановлення часу й місця написання, виявлення анонімного автора, визначення оригінальності твору, порівняння його з іншими творами того ж часу, дослідження історії твору.

На початку 20-х рр. ХХ ст. Володимир Перетц слушно відзначав, що російських та українських літературознавців мало цікавила форма художнього твору і тому “питання вивчення форми з метою утворення історичної поетики, а також і теоретичної відродилися дуже недавно [7, С. 159]. Ця неухага, на думку вченого, вбивала інтерес до вивчення давньої літератури та фольклору. Серед учених склалася хибна думка про давню літературу як схоластичну та нецікаву. В. Перетц критично поставився до принципу відбору “найбільш важких” творів в “Історії української літератури” М. Грушевським. Такий принцип, вважав В. Перетц, неминучий з педагогічного погляду, але для досягнення наукової істини слід шукати іншого шляху. Учений закликав до вивчення “другорядних, третьорядних письменників і тої масової традиції, яка завше буває найвиразнішим показником літературних смаків доби, їх утворення й зростання”. І далі: “лише в творчості масового письменника літературний напрям досягає свого остаточного виявлення” [7, С. 160]. В. Перетц зауважує, що жодна література не є чимось однорідним, і її творці, і споживачі стоять на різних соціальних та культурних щаблях, відповідно мають різні поняття про художню цінність того чи іншого твору. “Вибір завше буде суб'єктивним у залежності від індивідуальних естетичних смаків того, хто робить цей вибір та його змагань в області суспільних симпатій та антипатій” [7, С. 160]. І тому В. Перетц пропонує замінити такий підхід до вивчення давньої літератури іншим, котрий би не виключав з поля уваги дослідника жодного твору, розглядаючи його формальні аспекти, тобто композицію, стиль, художні ідеї та образи. Будь-які висновки історика-соціолога, котрий прагне поцінувати художній твір у процесі еволюції літературної творчості, мають бути підкріплені філологічним методом, “який шляхом аналізу емпіричних фактів дає факти науково встановлені” [7, С. 161].

Досліджуючи давню літературу, В. Перетц свідомо надавав переваги публікації та інтерпретації текстів. Своїм учням він не втомлювався говорити, про велике

значення “чорної роботи”, бо без “чорного двору” не можна потрапити до блискучих чертогів справжнього міцного будинку” [3, С. 27].

Свої теоретичні напрацювання В. Перетц намагався прищепити учням – учасникам “Семінарія російської філології”, – виявивши себе талановитим педагогом-організатором. Як розповідав Л. Махновець, “семінаристи” детально готувалися до чергової поїздки у пошуку рукописних джерел. Методика підготовки до поїздки полягала у попередньому знайомстві із друкованими джерелами, над якими повинен був працювати дослідник на місці. Попередньо у місто чи містечко спланованої подорожі надсилався лист з проханням підготувати потрібні матеріали. Як правило, екскурсія тривала від 3-4 днів до двох тижнів. В. Перетц перед своїми учнями ставив чіткі завдання: описати рукопис, скопіювати потрібні тексти, підготувати основу для розвідки. Уже вдома матеріал негайно опрацьовувався. Наукові звіти “семінаристи” публікували у київських “Університетских известиях”. Учасники “Семінарію” досліджували українську давню літературу, працюючи над її пам’ятками в різних містах України, зокрема в Києві, Полтаві, Чернігові, Ніжині, Житомирі. Кожна така поїздка традиційно називалася екскурсією. Сам В. Перетц неодноразово виїздив у наукові експедиції до Москви, Петербурга, Львова, Кракова тощо.

Зокрема, робота в бібліотеці Народного Дому у м. Львові дала можливість В. Перетцу довести гіпотезу про те, що поетичний стиль російської літератури формувався спочатку під впливом української літератури XVII століття, а згодом під впливом німецької. Український вплив здійснювався через систему освіти, викладачами в якій працювали українські письменники, та через мандрівних учнів. Сильова манера української літератури, на думку вченого, формувалася під впливом західної літератури, посередницею між якими була польська красна словесність. В. Перетц досліджує поезії Дахновського, в яких він бачить переплетіння античних образів з народнописаними.

Закордонна поїздка В. Перетца до Кракова та Львова влітку 1912 року мала за мету “дослідити темні сторони літературного життя Польщі та України в XVI ст.” В. Перетц зробив копії поезій Андрія Морштина, описав кілька давніх евангелій.

Мандрівка “семінаристів” в Петербург у 1910 році (20 лютого – 6 березня) пролягла через Вільно. Учасники екскурсії відвідали Публічну бібліотеку, оглянули деякі давні рукописи – Туровське евангеліє XI ст., пергаментні грамоти, інші документи. У Петербурзі, окрім роботи в бібліотеках та архівах, “семінаристи” відвідували музеї, зустрічалися з відомими вченими (О. Шахматовим, Ф. Фортунатовим та ін.). Така широка та цікава програма екскурсії свідчить про детальне її планування В. Перетцом. Керівник експедиції на сторінках “Університетских известий” детально звітується про результати роботи кожного її учасника – Маслова, Грузинського, Огієнка, Шевченка, Гудзія, Бугославського, Адріанової, Щеглової, Неверової. Крім того, учасники експедиції 5 березня були присутні в Імператорському товаристві любителів давньої писемності, де п’ятеро учасників “Семінарію” та його керівник виголосили повідомлення.

Експедиція до Полтави та Катеринослава (червень 1910 року) складалася з 20 осіб. У звіті В. Перетц чітко сформулював її завдання: 1) оглянути багаті історичними спогадами видатні місця Полтави і Катеринослава та їх околиць; 2) уважно, наскільки буде можливим, вивчити давні і найважливіші в історико-літературному плані пам'ятки писемності, які зберігаються в Полтавському єпархіальному давньосховищі та Катеринославському обласному музеї.

Мета поїздки учасників "Семінарію" на чолі з В. Перетцом в Житомир мала суто археографічну мету: ознайомитися з пам'ятками давньої писемності, повідомити про відкриття невідомих рукописів та стародруків. Учасники експедиції працювали у Волинському єпархіальному давньосховищі, Бібліотеці Волинської духовної семінарії, Музеї Товариства дослідників Волині. Слід сказати, що в таких поїздках В. Перетц та його колеги цікавляться не лише словесним мистецтвом, а звертають увагу на живопис, зокрема на давні гравюри та ікони. В. Перетц робить їх опис. У Житомирі вчений досліджує тетраєвангелії XVI-XVII ст., учительні євангелії, службові мінеї, збірники апокрифів, збірники повчань та інші пам'ятки. Усього вченим було описано 52 рукописних твори.

Чергова поїздка В. Перетца та "семінаристів" у Петербург відбулася в лютому 1911 року. Учасники експедиції працювали в бібліотеках міста, а також зробили доповіді в Імператорському товаристві любителів давньої писемності. В. Перетц виголосив доповідь на тему "До характеристики поетичного стилю польських поетів епохи Відродження". У цій доповіді вчений прагнув з'ясувати шляхи проникнення в російську літературу в епоху Петра Великого нового поетичного стилю з характерними любовними фразеологізмами та поетичними образами. Джерелами виникнення такого стилю В. Перетц називав німецьку "галантну" лірику, яку завезли в Росію німецькі колоністи, та українську поезію, яка, у свою чергу, формувалась під впливом польської літератури.

З 1 по 12 лютого 1912 року В. Перетц з "семінарстами" перебував у Москві. П'ятеро учасників "Семінарію" (Назаревський, Багрій, Грузинський, Огієнко, Чебан) виступили з доповідями в Слов'янській Комісії Імператорського Московського Археологічного Товариства. Зі звіту В. Перетца зрозуміло, що доповіді учасників "Семінарію" викликали зацікавлення і жваве обговорення. Бесіда завершилась експромтом голови комісії С. Долгова, уже похилого літами учня видатного вченого Тихонравова, "На приїзд киян":

Кто служит истине под знаменем науки –

Над тем теряют власть текущие года:

Пусть тело старится, пускай дряхлеют руки –

В нем бодрый дух останется всегда.

Такі щирі і мудрі поетичні рядки свідчать про визнання наукових досягнень В. Перетца та його учнів.

Сьома експедиція, яку очолював В. Перетц, була здійснена "семінарстами" в лютому 1914 року в Ніжин. Експедианти планували вивчити зміст деяких рукописів,

що знаходились в бібліотеці Історико-філологічного інституту кн. Безбородька. З нагоди приїзду В. Перетца та його учнів в інституті відбулося засідання Історико-філологічного товариства. Зі зверненням до київських філологів виступив директор інституту, голова Товариства проф. І. Лециус. Він поцінував історико-філологічний метод В. Перетца, наголосив на важливості знань грецької і латинської мови та літератури для успішного вивчення давньої руської літературної спадщини. У відповідь В. Перетц виголосив вступне слово, прокоментувавши значення підготовлених його учнями рефератів та звернувши увагу на проблему ненаукового підходу до літературних пам'яток. Вчений наголосив на необхідності вивчати пам'ятку поетапно, перш ніж переходити до узагальнення. В. Перетц на прикладі прочитаних його учнями рефератів продемонстрував їх методологічну специфіку. Кожен окремий реферат мав конкретну мету – бібліографічну розвідку, вивчення тексту пам'ятки, встановлення генеалогії її списків з розподілом за редакціями, інші роботи демонстрували наслідки впливу на пам'ятку нових літературних смаків та нового світогляду.

Ще одна поїздка в Петербург відбулася у лютому 1913 року, де в Імператорському товаристві любителів давньої писемності виступили з доповідями залишені при університеті його випускники Грузинський, Сушицький, Адріанова, Богуславський, а також студенти Білецький та Отроковський.

“Семінаристи” мали змогу здійснювати свої екскурсії у вільний від занять час – на канікулах, що випадали, як правило, на Масляну та влітку. Екскурсії здійснювались з дозволу ректора та за матеріальної підтримки Правління Університету.

Стан вивчення давньої літератури без наукового доробку В. Перетца важко навіть уявити. Він був людиною надзвичайної працездатності, наукової принциповості і порядності. А ще він був талановитим педагогом, в результаті енергійної діяльності якого постала могутня когорта вчених. На жаль, до більшості з них, як до їх вчителя, доля не виявила милості – у 30-ті роки ХХ століття прихильники філологічного методу в умовах сталінської системи зазнали переслідувань і репресій.

Використана література:

1. Білецький Л. Волод. Перетц // Записки НТШ. – 1937. – Т. 155. – С. 34-38.
2. Дзира Я. Першовідкривач українських старожитностей, будівничий київської філологічної школи (До 100-річчя від дня народження академіка В.М. Перетца. – Український історичний журнал. – 1970. – № 1. – С. 135-137.
3. Матеріали до вивчення історії української літератури: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1959. – Т. 1. – 651 с.
4. Махновець Л. Волод. Перетц // Рад. літ-знавство. – 1970. – №1. – С. 52-60.
5. Перетц В. Отчет о занятиях во время заграничной командировки в летнее вакационное время 1907 г. // Университетские известия. – 1907. – [№ – ?]. – С. 1-22; Отчет об экскурсии семинария русской филологии проф. В. Перетца в Петербург 20 февр. – 6 марта 1910 // Там само. – 1910. – № 5. – С. 1-14; Отчет об экскурсии... в Полтаву и Екатеринослав 1-9 июня 1910 // Там само. – 1911. – № 2. – С. 1-100; Отчет об экскурсии... в Житомир // Там само. – 1911. № 9. – С. 1-56; Отчет об экскурсии... в Петербург // Там само. – 1912. – № 7. – С. 1-107; Отчет об экскурсии... в Москву // Там само. –

1913. – № 1. – С. 1-105. Отчет В.Н. Перетца о занятиях во время заграничной командировки летом 1912 года // Там само. – 1913. – № 6 – С. 1-18; Отчет об экскурсии... в Петербург 23 февр. – 3 марта 1913 // Там само. – 1913. – № 11. – С. 1-44; Отчет об экскурсии в Нежин // Там само. – 1914. – № 11. – С. 1-86.

6. Перетц В. Краткий очерк методологии истории русской литературы. – Петроград: Академия, 1922. – 164 с.

7. Перетц В. Критика, звітлення, обговорення. М.Грушевський. Історія укр. літератури, частина 1, 1923 (т. I, С. 360, т. II, С. 231, т. III, С. 295), Київ –Львів // Україна. Науковий двомісячник українознавства. – 1925. – Кн.4 (14). – С. 158-163.

10. Штогрин Д. Володимир Перетц / 125 років київської української академічної традиції. 1861–1986 / Збірник. Ред. Марко Антонович. – Нью-Йорк, 1993. – С. 341-357.

Шлигерская Е.В.

КОНЦЕПЦИЯ МИФА В ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ М. ВОЛОШИНА

Одной из существенных черт русской культуры начала XX века стало оживление интереса к мифу и мифотворчеству, без осмысления которых невозможно восприятие художественной жизни рубежа веков. Панмифологизм – составная часть русского духовного космоса серебряного века: “Большое искусство – искусство мифотворческое”, – провозгласил Вяч. Иванов [1]. Своеобразие данного культурно-исторического момента в целом определялось феноменом самораскрытия мифологической потенции сознания. Не остался в стороне от “мифотворческих” поисков своей эпохи и М. Волошин. Несмотря на отдаленность от магистральных дорог мировой литературы и на тщательно подчеркиваемое дистанцирование от современности, сознание М.Волошина представляется сверхчувствительным к малейшим колебаниям интеллектуальной среды. Волошинская “жажда всеохватности”, “эстетическая прозорливость”, универсализм художественных и умозрительных пристрастий вели к созданию последовательного, цельного и глубокого индивидуального мировоззрения. Серьезная и глубокая увлеченность М.А.Волошина мифом и мифотворчеством ощутимо сказалась во всех сферах его деятельности: теоретической, исследовательской и собственно-лирической. При всей внешней близости к литературным течениям начала века (“теургическому” символизму), эстетическая позиция, занимаемая М. Волошиным, была глубоко своеобразна и оригинальна.

Несмотря на то, что в сфере внимания Волошина оказалось осмысление всех актуальных теоретических проблем литературы, поэт никогда не задавался целью подробно обосновать и сформулировать свою оригинальную теорию мифа. Однако в ряде критических работ Волошин весьма прицельно рассматривает отдельные аспекты данной проблемы, что позволяет говорить о своеобразной концепции мифа, созданной им. Она включает в себя воззрения поэта на сущность мифа, его